

Kerncompetenties

**Van uitvoerders van onderwijs-
zorgarrangementen voor zmlk'ers**

© 2014 Nederlands Jeugdinstituut/LECSO Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enige andere wijze zonder voorafgaande schriftelijke toestemming.

Het Nederlandse Jeugdinstituut heeft deze studie verzorgd in samenwerking met LECSO

Auteurs

drs. Deanne Radema

Bart van Kessel

Chaja Deen

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

Telefoon 030 - 230 63 44

Website www.nji.nl

E-mail info@nji.nl

Inhoudsopgave

Kerncompetenties voor het vormgeven van het pedagogisch klimaat.....	5
Doelgroep	5
1. Gaat een partnerschap met leerling en ouder(s) aan	7
2. Biedt, vanuit een gedegen begrip van de ondersteuningsbehoefte, structuur en veiligheid.....	8
3. Werkt systematisch aan het scheppen van voorwaarden voor leren en ontwikkelen, zonder te over- en te ondervragen.....	9
4. Werkt samen aan een integrale aanpak	10

Kerncompetenties voor het vormgeven van het pedagogisch klimaat

Kerncompetenties voor het vormgeven van het pedagogisch klimaat

In een onderwijs-zorgarrangement is het belangrijk om als samenwerkende professionals een adequaat pedagogisch klimaat neer te zetten. Dit klimaat is de basis voor het verdere orthopedagogisch en -didactisch handelen van de betreffende professionals. Het vormgeven van het pedagogisch klimaat doe je samen. Op een eenduidige manier.

Onderstaande kerncompetenties beschrijven hoe dit algemeen pedagogisch handelen eruit ziet voor jou als professional werkend in of verbonden aan een onderwijs-zorgarrangement met de doelgroep die vaak aangeduid wordt als 'zmlk'ers' en ongeacht vanuit welk vakgebied of discipline je opereert. Ook wordt aangegeven wat de interdisciplinaire samenwerking van je vraagt. Voor vakspecifieke competenties die iets zeggen over het orthopedagogisch en -didactisch handelen verwijzen we naar de profielen die door de eigen instelling gehanteerd worden. Ook is voor de leerkracht Speciaal Onderwijs een landelijk profiel uitgewerkt (2007). Dit profiel is bewerkt en afgestemd op deze kerncompetenties (2014). Algemeen geaccepteerd is het gedachtegoed van Marianne Riksen-Walraven als het gaat om het vormgeven van het pedagogisch klimaat. Dit kent zijn oorsprong in de kinderopvang en vindt steeds meer zijn weg in de zorg. Riksen-Walraven hanteert zes pedagogische uitgangspunten:

- Emotionele steun en sensitieve responsiviteit;
- Autonomie en ruimte;
- Structureren en grenzen stellen;
- Informatie geven en uitleggen;
- Begeleiden van interacties tussen kinderen;
- Stimuleren en ondersteunen van interacties tussen kind en ouder.

Deze uitgangspunten zijn in onderstaande kerncompetenties verwerkt.

Voor het uitwerken van deze kerncompetenties is gebruik gemaakt van de bronnen:

- Competentieprofiel leerkracht die werkt met leerlingen met een licht verstandelijke beperking en ernstige gedrags- en/of psychiatrische problematiek (Radema en van Hattum, 2007).
- Rapport 'veilig geland' (RENN4): bijlage Bewerking Competentieprofiel.
- Educatief partnerschap van C. de Wit (2005).
- Pedagogisch Klimaat VOBC (2012).
- Pedagogisch Klimaat de Bolster, Deventer/ Apeldoorn.

Doelgroep

Een belangrijk gegeven van de leerlingen waar het hier over gaat is en die in aanmerking komen voor een onderwijs-zorgarrangement is de combinatie van problemen op meerdere dimensies: (1) intellectueel functioneren, (2) adaptief gedrag, (3) gezondheid, (4) participatie, interactie en sociale rollen en (5) context (het systeem rond het kind). Het uiteindelijke functioneren (te zien in ingeslepen gedragspatronen) is daarbij niet alleen het gevolg van een samenspel van factoren die betrekking hebben op de leerling, maar ook van transactionele processen waarbij omgeving en leerling elkaar wederzijds beïnvloeden.

Bovendien kenmerken deze leerlingen zich door een disharmonisch ontwikkelingsprofiel. De sociaal-emotionele ontwikkeling blijft beduidend achter bij een meer gunstiger verloop van de cognitieve en fysieke ontwikkeling.

Een beschrijving van de doelgroep vind je terug in de basisaanpak overallvisie en basisaanpak onderwijs zorgarrangementen. Hierbij is gebruik gemaakt van het model van menselijk functioneren (AAIDD model)¹ om het dagelijks functioneren van deze doelgroep in kaart te brengen.

¹ AAIDD model: American Association on Intellectual and Developmental Disabilities. Voorheen het AAMR model (2002). American Association on Mental Retardation

Kerncompetenties

1. Gaat een partnerschap met leerling en ouder(s) aan
2. Biedt, vanuit een gedegen begrip van de ondersteuningsbehoefte, structuur en veiligheid
3. Werkt systematisch aan het scheppen van voorwaarden voor leren en ontwikkelen, zonder te over- of te ondervragen
4. Werkt samen aan een integrale aanpak

1. Gaat een partnerschap met leerling en ouder(s) aan

Hij investeert in een vertrouwensrelatie en is zich ervan bewust dat professionals en ouders/leerling ieder een eigen verantwoordelijkheid hebben en handelt hiernaar. Hij stelt ouders in staat de eindverantwoordelijkheid en regie van de opvoeding van hun kind naar vermogen waar te maken en neemt passende maatregelen als ouders deze verantwoordelijkheid door omstandigheden niet op zich kunnen nemen en/of de veiligheid van de leerling in het geding is. Hij werkt voorzichtig aan het ontwikkelen van zelfverantwoordelijkheid bij deze kwetsbare groep, stimuleert zelfregie en bouwt voort op eigen kracht van leerling en ouders. Hij gaat uit van gelijkwaardigheid en erkent dat de verschillende perspectieven en ervaringen van leerlingen en ouders als partner juist meerwaarde biedt. Hij betreft ze bij het stellen van doelen, deelt positieve ervaringen en benoemt talenten van de leerling. Hij maakt gebruik van positieve (opvoed)ervaringen van leerlingen en ouders. Hij sluit aan bij oplossingen die door leerlingen en ouders worden aangedragen en streeft eenduidigheid in aanpak op school en thuis na. De professional is er op gericht om leerling en ouders waar mogelijk invloed uit te laten oefenen op regels en afspraken die voor de specifieke leerling gelden. Hij benut mogelijkheden voor autonomie en creëert ruimte. De professional schat in op welke wijze en in welke mate de leerlingen betrokken kunnen worden bij het opstellen van regels, waardoor ze zich meer medeverantwoordelijk voor naleving ervan voelen. Ook geeft de professional hiermee het signaal dat hun mening ertoe doet.

- Doet moeite om andermans perspectief (op opvoeden en ontwikkelen) te leren kennen, is oprecht geïnteresseerd en gaat de dialoog aan; hij luistert en reageert positief op de ander.
- Geeft proactief informatie en belicht talenten, successen en positief gedrag. Hij houdt in zijn taalgebruik, omgangsvormen en manier van communiceren rekening met de mogelijkheden en behoeften van de leerlingen.
- Heeft inzicht in en gaat uit van de mate waarin een jeugdige de mogelijke gevolgen van zijn/haar handelen kan overzien; schat in welke ruimte op dit moment verantwoord is en welke mate van eigen regie een leerling aankan, wat de volgende stap in de ontwikkeling van de leerling zal zijn en welke ruimte dan passend is.
- Hanteert naast regels voor iedereen, individuele afspraken voor leerlingen die dit (meer vrijheid) aankunnen.
- Vraagt ook buiten de formele contact- en evaluatiemomenten informatie en feedback van ouders en leerling; verduidelijkt en verantwoordt zijn handelen.
- Maakt met leerling en ouders duidelijke afspraken; doet iets met opmerkingen, wensen, tips van leerling en ouders; benut informatie om continuïteit en consistentie in de omgang met de leerling te bevorderen.
- Observeert en communiceert onbevooroordeeld; is in staat een evenwicht te vinden tussen effectief informeren (van ouders) en (emotioneel) ondersteunen en kan gedrag dat optreedt in de onderwijssituatie toelichten en relateren aan de (psychiatrische) problematiek van de leerling.
- Schat in wanneer hij in de omgang met ouders en leerling ondersteuning nodig heeft en handelt binnen kaders die daarvoor gelden.

2. Biedt, vanuit een gedegen begrip van de ondersteuningsbehoefte, structuur en veiligheid

De professional biedt door de voorspelbaarheid in ruimte, tijd en persoon een veilige en vertrouwde omgeving. Door middel van een affect neutrale, maar betrokken houding en met concrete, korte aanwijzingen begeleidt de professional de leerlingen. De professional is doordrongen van het feit dat het gedrag van de leerling(en) uit onmacht ontstaat en niet uit onwil. Gezien de extreme gevoeligheid van de doelgroep voor externe prikkels en voor sfeer in de groep/relatie vergt dit extra oplettendheid en nauwgezetheid in de interactie met de leerlingen, overzicht over gedragingen en gevolgen daarvan. Hij is in staat creatief en proactief te handelen in de groep en anticipeert op hetgeen in de groep gebeurt door een scherpe blik voor signalen en een goed inschattingsvermogen. Grijpt in ook als de leerling er niet om vraagt. In zijn benaderingswijze sluit hij aan bij het sociaal-emotionele ontwikkelingsniveau van de leerling en de daaraan gekoppelde fysiologische en psychosociale aspecten. Hij speelt in op de behoefte aan een grote mate van nabijheid en begrenzing en gaat uit van 'het individu in de groep'. Jeugdigen voelen zich door zijn houding geaccepteerd, gewaardeerd en geborgen en hebben het gevoel dat hij weet wanneer ze steun nodig hebben, of wanneer ze juist met rust gelaten willen worden.

Indicatoren:

- Brengt een heldere structuur aan (terugkerend dagprogramma, pictogrammen ed.), waarbij overgangsmomenten duidelijk aangegeven zijn; richt op een veilige, voorspelbare en doelmatige manier de ruimte in en maakt materialen op een overzichtelijke manier toegankelijk.
- Hij hanteert heldere omgangsregels en verduidelijkt continu regels en structuur; grijpt consequent in als die overtreden worden; brengt consequent en met respect voor de persoon grenzen aan.
- Maakt een goede inschatting van de gevolgen van bepaalde combinaties van leerlingen.
- Maakt en onderhoudt met iedere leerling in zijn groep op een nauwgezette, bewuste en open manier contact en zorgt ervoor dat elke leerling contact kan maken met hem.
- Straalt positiviteit, acceptatie en rust uit.
- Is in staat (non)verbale signalen van de leerlingen te 'lezen', in te voelen, en hierop te anticiperen zodat escalaties voorkomen worden; creëert mogelijkheden voor een leerling om prikkels uit de weg te kunnen gaan en grijpt in het belang van de jongere in, ook als deze er niet om vraagt.
- Reageert sturend in crisissituaties, beoordeelt welke interventies nodig zijn en neemt met collega passende maatregelen om de veiligheid van de leerlingen te borgen.
- Weet agressief gedrag in de groep te hanteren, kan groepsdynamiek beïnvloeden en hanteert de-escalatie en agressieregulatietechnieken toe; zorgt ervoor dat incidenten zo min mogelijk het dagprogramma van de andere leerlingen verstoren. Als desondanks het ongewenste gedrag zich blijft herhalen treft hij zo nodig passende maatregelen, eventueel in samenwerking met andere professionals, waarbij desgewenst een brug wordt gelegd tussen zorg- en onderwijsinstellingen.
- Maakt de leerling(en) op een neutrale wijze en met concreet taalgebruik en in korte, enkelvoudige boodschappen duidelijk wat hij van hen verwacht.
- Is authentiek in zijn benadering en kan na conflictsituaties met een schone lei verder, valt leerling niet af.
- Zorgt voor continuïteit en consistentie in het contact met leerlingen. Is voorspelbaar en houdt zich aan afspraken.
- Biedt in voor de leerling spannende (taak)situaties (verbale) geruststelling en nabijheid.
- Beloont en stimuleert positief gedrag en interacties; geeft korte en concrete feedback op ongewenst gedrag en de consequenties daarvan, legt uit welk gedrag verwacht wordt en wat het de leerling oplevert als hij dit gedrag laat zien, waarbij gecommuniceerd wordt op een niveau dat aansluit bij de vaardigheden van de jongere.

3. Werkt systematisch aan het scheppen van voorwaarden voor leren en ontwikkelen, zonder te over- en te ondervragen

Bij een lichte verstandelijke beperking ontwikkelt de cognitieve ontwikkeling zich gestaag waarbij het van belang is dat sprake is van reële verwachtingen. De professional is zich er daarnaast van bewust dat de betreffende leerlingen zich fysiek en cognitief sterker ontwikkelen dan sociaal-emotioneel. Hij speelt adequaat in op uitingen die daarmee gepaard gaan: sterk gericht zijn op de eigen behoeftebevrediging, geen rekening (kunnen) houden met de grenzen van anderen, veel behoefte hebben aan nabijheid van een volwassene en een beperkte emotie- en gedragsregulatie (ongeremdheid in boosheid en agressie) en werkt aan doelen met betrekking tot gedragsregulering, zo nodig in samenwerking met andere professionals (multidisciplinair). Is hiermee een solide basis gelegd, dan werkt de professional op momenten waarop dat kan aan het tot stand brengen van een adequate sociale interactie en richt zich op verandering van gedrag, affectiviteit, nabijheid, confrontatie met het eigen gedrag, stimulering en uitbreiding van het gedragsrepertoire, begrenzing van sensorische, sociale en motorische activiteiten, en verantwoordelijkheid. Hij is in staat flexibel om te gaan met (cognitieve leer)doelen als de situatie van de leerling (of de groep) daarom vraagt. Hij gaat uit van wat de leerling (op dat moment) wel kan. Hij versterkt door positieve feedback en authentieke betrokkenheid het zelfvertrouwen van de leerling en het vertrouwen in de ander en stimuleert het voorzichtig ontwikkelen van meer eigen verantwoordelijkheid voor het gedrag naar vermogen. Hij is in zijn aanpak en eisen nadrukkelijk gericht op het behalen van successen door de leerling en gaat hierbij uit van een evenwicht tussen taak en vaardigheden van de leerling (competentiegericht werken). De professional gaat uit van dat wat de leerling motiveert en voorkomt demotivatie door aan te sluiten bij de vaardigheden/kenmerken van de jongere.

Indicatoren:

- De professional weet kennis van de meest voorkomende gedragsproblemen en psychiatrische stoornissen en bijbehorende gedragsuitingen en de invloed van een cognitieve beperking hierop toe te passen en hanteert gedragstherapeutische principes.
- Heeft een goed beeld van de sociaal-emotionele ontwikkeling en gedragskenmerken van elke leerling en de daaraan gerelateerde behoefte aan veiligheid, houvast en regelmaat, ook in relatie tot de behoefte aan ruimte en autonomie.
- Laat leerlingen dingen zelf doen en ondervinden, is geduldig, straalt vertrouwen in eigen kunnen uit, durft afwachtend te zijn en los te laten met een goede inschatting van de gevolgen. Vindt de balans tussen beschermen en vrijlaten.
- Signaleert en creëert kansen voor leerlingen om dingen te oefenen, zich nieuwe vaardigheden eigen te maken, van hun gedrag te leren en om positieve ervaringen op te doen.
- Bevordert de zelfstandigheid van de leerlingen en de samenwerking tussen leerlingen door hen te stimuleren tot of te begeleiden bij het reflecteren op het proces van samenwerken.
- Hanteert het grenzenzoekend gedrag op een positieve en duidelijke wijze.
- Speelt continu in op de situatie en is in staat (tijdelijk) doelen los te laten/bij te stellen als de situatie daar om vraagt.

4. Werkt samen aan een integrale aanpak

De professional denkt en handelt systematisch vanuit het perspectief, de vaardigheden/kenmerken en de leefwereld van leerling en diens ouders. Hij gaat uit van de integrale ondersteuningsbehoefte van leerling en diens systeem. De professional is erop gericht om zoveel mogelijk afstemming en eenduidigheid in handelwijzen te bewerkstelligen. Hij kijkt over de grenzen van het eigen vakgebied en de eigen organisatie heen ten behoeve van een integrale aanpak die recht doet aan de meervoudige problematiek van de doelgroep. Hij schat in welke informatie relevant is voor samenwerkingspartners, deelt informatie en kennis, gaat actief op zoek naar ontbrekende informatie of kennis en benut de deskundigheid van anderen. Hij werkt op een opbouwende manier samen en waardeert, stimuleert en versterkt de bijdrage en eigenheid van andere professionals. Hij benut de eigen professionele ruimte en is ondernemend. Hij bouwt samenwerkingsrelaties met partners die nodig zijn voor het beantwoorden van de integrale ondersteuningsbehoefte en het realiseren van een eenduidige omgang met de leerling(en).

Indicatoren:

- Stelt in de samenwerking met anderen het belang van de leerling voorop en expliciteert dit.
- Stelt zich op de hoogte en heeft een duidelijk beeld van de situatie van de leerling in andere leefgebieden en zoekt daar zoveel mogelijk afstemming in; benut kennis van en over de leerling, levert zelf een bijdrage aan een (zorgvuldige) overdracht hiervan en gaat op zoek naar wat werkt bij deze leerling. Hij gebruikt informatie over de leerling, het (plaatsvervangend) gezin of de leefgroep uit diverse bronnen, waardoor behoeften, wensen, mogelijkheden en beperkingen van de leerling en zijn omgeving op een samenhangende wijze benaderd worden.
- Kan omgaan met het spanningsveld tussen belangen, draagt het gezamenlijk belang uit en kan binnen en buiten de organisatie draagvlak voor de doelgroep en de samenwerking creëren.
- Hij is flexibel, reflecteert en past zijn handelwijze steeds aan en staat daarbij open voor ideeën en opvattingen van anderen en bouwt erop voort in de richting van een gemeenschappelijk doel. Doet concessies als het gaat om het bereiken van gezamenlijk resultaat.
- Hij ontwerpt in samenspraak de aanpak van de leerlingen. Hij besteedt veel aandacht aan het geven en vragen van feedback aan collega's over de manier waarop het pedagogisch klimaat gezamenlijk wordt vormgegeven en hoe beleid zich vertaalt in concreet professioneel gedrag in de school en binnen werkverhoudingen.
- Spreekt bij contacten met leerlingen, ouders en andere professionals op een waarderende manier over collega's.
- Heeft een goede finetuning met zijn collega('s) ('elkaar met een half woord verstaan'), zodat men weet hoe men samen de situatie kan hanteren (over kan nemen, de leerling uit de klas nemen), indien het gedrag van de leerling dreigt te escaleren.
- Maakt effectief gebruik van de sterke kanten van collega's.
- Is zorgvuldig in de overdracht over de toestand van de leerling en eventuele voorvallen die hebben plaatsgevonden.